

INTERKULTURALIZAM U NASTAVI ISTARSKE ZAVIČAJNE KNJIŽEVNOSTI

Marko Ljubešić
Filozofski fakultet
Pula

Sažetak: Specifična višejezična struktura istarske zavičajne književnosti, važnost primjene načela zavičajnosti kao i usmjerenost suvremenoga školskog sustava k interkulturalizmu, uvjetuje potrebu zastupljenosti onih zavičajnih književnih sadržaja koji nisu nužno pisani hrvatskim standardnim jezikom ili čakavskim dijalektom, već pripadaju slovenskom i talijanskom jeziku (istrovenetskom dijalektu). Analiza osnovnoškolskoga i gimnazijskoga nastavnog programa iz hrvatskoga jezika pokazala je potpuni izostanak takvih sadržaja u nastavi hrvatskoga jezika. Na primjeru interpretacije romana *Bolji život* Fulvija Tomizze, u sklopu projektne nastave, pokazana je jedna od mogućnosti drukčijeg pristupa zavičajnoj književnosti u nastavi.

Ključne riječi: istarska zavičajna književnost, interkulturalizam, projektna nastava.

UVOD

Hrvatski školski sustav u posljednjih je desetak godina doživio brojne promjene. U osnovne škole je uveden HNOS (Hrvatski nacionalni obrazovni standard) s namjerom osuvremenjivanja nastavnog procesa u kojem učenica/učenik više ne bi bio pasivni već aktivni sudionik, a učiteljicama/učiteljima bi bila namijenjena nova uloga – koordinatora nastavnoga procesa koji bi učenicama/učenicima omogućili iskorak iz tradicionalnog načina poučavanja. Stvaralačka nastava, učenička kreativnost, projektni zadaci, terenski rad i sl., terminologija je koja se veoma često spominjala u posljednje vrijeme. Ni u hrvatskim srednjim školama nije izostalo reformi. Uvođenjem nacionalnih ispita i državne mature, učenicama/učenicima se, uz jednostavniji upis na željene fakultete, omogućilo da već od 1. razreda srednje škole posebni interes usmjere upravo na one predmete (obavezne i izborne) koji će im biti ključni na državnoj maturi i temelj za daljnje obrazovanje. Promjene su se zbile i u visokom školstvu uvođenjem Bolonjskog procesa s jednosemestralnim kolegijima, velikom ponudom izbornih

kolegija i mogućnosti što veće mobilnosti studentica/studenata, sve radi ostvarenja bolje prolaznosti u tom segmentu hrvatskoga školskog sustava. Ishodi tih promjena još su uvijek neizvjesni, no sasvim je sigurno izostalo djelovanje na nekim od ključnih područja u školstvu. Tu se prije svega misli na uspostavljanje onakvih nastavnih programa/kurikula koji bi hrvatski školski sustav približili europskom. Toličke nagle promjene kroz čitavu vertikalu školstva iziskivale su i usmjerenost na kadar koji u tom sustavu radi i koji nije dovoljno stručno osposobljen za nove načine rada, što je rezultiralo određenim nedostacima i nezadovoljstvom upravo onih koji su trebali biti najmotiviraniji – učiteljica/učitelja, nastavnica/nastavnika te sveučilišnih profesorica/profesora.

S druge strane, težnja Republike Hrvatske za članstvom u Europskoj uniji, gdje teritorijalno i kulturološki oduvijek pripada, iziskuje veću povezanost sa susjednim zemljama, posebno na području regionalne prekogranične suradnje. Upravo je Istarski poluotok teritorij koji pripada trima državama: Hrvatskoj, Sloveniji i Italiji, a koji kroz povijest nije bio pošteđen čestih promjena vlasti i strukture stanovništva, što je rezultiralo današnjom multikulturalnom istarskom slikom. Ovisno o stupnju kulturne osviještenosti, multikulturalnost u današnjim okvirima sve više nastoji poprimiti interkulturalni kontekst, koji bi se na prvome mjestu trebao provoditi upravo u školama, a zatim i u široj zajednici. Govoreći o Istri kao višedržavnoj regiji, s većinskim i manjinskim narodima, te sa zajamčenim pravom na dvojezičnost i odgojno-obrazovnim sustavima na jezicima manjina, može se zaključiti kako je upravo na tom prostoru učinjeno mnogo što se tiče interkulturalnosti. Koliko je interkulturalnost prisutna i u području književnog odgoja i obrazovanja na području Istre, središnje je pitanje ovoga istraživanja, a da bi se uopće moglo ući u problematiku ove teme valja jasno odrediti postojanje istarske zavičajne književnosti kao književnosti koja obuhvaća ne samo jedan regionalni segment (hrvatski, slovenski ili talijanski) pojedine nacionalne književnosti (što je bio dosadašnji slučaj), već objedinjuje sve književnosti i književnike vezane uz Istru.

Glavni zadatak ovoga rada jest utvrđivanje zastupljenosti i položaja istarskih zavičajnih sadržaja u nastavnim programima iz hrvatskoga jezika za osnovnu i srednje škole u Republici Hrvatskoj koje provode nastavu na hrvatskome jeziku. Prisutnost istarskih zavičajnih sadržaja promatra se kroz sva područja hrvatskoga jezika (nastavnog predmeta) – jezika, književnosti, jezičnog izražavanja i medijske kulture, kako bi se utvrdila unutarpredmetna povezanost i važnost načela zavičajnosti u pojedinom području toga predmeta. I u ovome je dijelu rada osobiti naglasak stavljen upravo na interkulturalnim zavičajnim sadržajima kako bi se osvijetlila usmjerenost nastavnih programa k interkulturalizmu, a ne proučavanju isključivo nacionalnih (regionalnih) sadržaja.

ISTARSKI ZAVIČAJNI SADRŽAJI U NASTAVNIM PROGRAMIMA IZ HRVATSKOGA KAO MATERINSKOGA JEZIKA

Istraživanju prisutnosti istarske zavičajne književnosti pristupit ćemo analizom nastavnih programa uključujući sva nastavna područja (*hrvatski jezik, jezično izražavanje, književnost, medijska kultura*). Iako je tema rada usmjerena na pitanje zavičajnih književnih sadržaja, istraživanje je važno provesti i na planu ostalih nastavnih područja budući da se ona nalaze u sklopu istoga predmeta te među njima postoji neraskidiva unutarpredmetna korelacija. Osim toga, hrvatski školski sustav predviđa jednu osobu (učiteljicu/učitelja – nastavnicu/nastavnika) za nastavni predmet Hrvatski jezik.

Nastavni program za osnovnu školu

*Nastavni plan i program za osnovnu školu*¹ za nastavni predmet Hrvatski jezik donosi u svojem uvodnome dijelu: "Hrvatski jezik najopsežniji je predmet osnovnoškolskoga obrazovanja. Nastava hrvatskoga jezika najuže je povezana sa svim ostalim predmetnim područjima jer se sva nastavna komunikacija ostvaruje hrvatskim jezikom".² Sukladno tome možemo zaključiti kako je nastava hrvatskoga jezika od samoga početka, dakle od 1. razreda, iznimno važan segment sveobuhvatnoga učeničkog odgoja i obrazovanja. Nastavni predmet prema spomenutom *Nastavnom planu i programu* podijeljen je na četiri predmetne sastavnice: *hrvatski jezik, književnost, jezično izražavanje i medijsku kulturu*.³ Unutar svake sastavnice nastavnoga predmeta trebalo bi biti ponuđeno, vodeći se načelom zavičajnosti⁴ kao jednim od temeljnih načela nastave hrvatskoga jezika, nastavno gradivo vezano uz zavičajni idiom i književnost tog idioma.

Među zadaćama nastavnoga područja *hrvatski jezik* navodi se, pored osnovnih komunikacijskih zadaća, još:

- osvješćivanje razlika između standardnoga jezika i zavičajnih idioma;
- postupno usvajanje hrvatskoga jezičnog standarda.⁵

¹ *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Narodne novine, Zagreb, 2006., br. 102.

² *Ibid.*, str. 25.

³ *Ibid.*, str. 25.

⁴ Prema Težaku, načelo zavičajnosti nadovezuje se na načelo književnoga jezika, a njime se naglašava važnost postepenog usavršavanja za komunikaciju književnim jezikom. Načelo zavičajnosti u prvi plan stavlja učenikovu immanentnu gramatiku koja će mu pomoći kod lakšeg savladavanja književnoga jezika. (v. Težak, Stjepko: *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*, Školska knjiga, Zagreb, 1996., str. 97 – 98)

⁵ *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Narodne novine, Zagreb, 2006., br. 102., str. 25.

Važno je napomenuti kako se nigdje ne spominje upoznavanje i razvijanje zavičajnoga idioma kao osnove za daljnje usvajanje standardnoga jezika.

Među temeljnim zadaćama preostalih nastavnih područja (*jezično izražavanje, književnost, medijska kultura*) nisu navedene teme vezane uz zavičajni idiom ili zavičajnu književnost, što upućuje na sekundarnu važnost spomenutih sadržaja. Nastava u **1. razredu** osnovne škole započinje upravo suprotno koncepciji koju spominje Stjepko Težak. Naime, *Nastavni program* u 1. razredu osnovne škole ni u jednome se segmentu ne dotiče zavičajnih sadržaja. Poznato je kako djeca misle na svom zavičajnom govoru, a izražavaju se (ukoliko okolnosti zahtijevaju izražavanje na standardnom jeziku) prijevodom toga govora na standard,⁶ te je stoga svako isključivanje zavičajnoga govora s početka školovanja neučinkovito. Zavičajna književnost, koja bi mladim čitateljima najbližim zavičajnim idiomom trebala predstavljati uvod u svijet književnosti, u potpunosti je zapostavljena. Zanimarive razlike u odnosu na zastupljenost zavičajne književnosti u programu prisutne su u **2. razredu** osnovne škole. Jedino se u popisu filmskih naslova predviđenih programom za 2. razred osnovne škole navodi slobodan izbor televizijskih emisija s tematikom doma, škole i zavičaja.⁷ Programski sadržaji predviđeni za obradu u **3. razredu** osnovne škole u potpunosti isključuju pojam zavičajnosti.

Zavičajnosti se sustavnije pristupa tek u **4. razredu**. U nastavnome području vezanom uz jezik proučavaju se razlike između standardnoga jezika⁸ i zavičajnoga govora, a navedena su ova obrazovna postignuća: “razlikovati književni jezik od zavičajnoga govora; odrediti svoj zavičajni govor u odnosu na jedno od tri narječja hrvatskoga jezika; usmeno i pisano komunicirati na svom zavičajnom govoru”,⁹ čime se nastoji zavičajni dijalekt smjestiti u okvire jezika kojem pripada.

U **5. razredu** u sklopu nastavnoga područja *jezik* predviđa se obrada sadržaja o prošlosti i sadašnjosti hrvatskoga jezika. Učenici bi morali naučiti razlike između zavičajnih idioma i standardnoga jezika te prepoznati potrebu baštinjenja narodnih govora. Naglasak na zavičajnosti pronalazimo i u nastavnome području *jezično izražavanje*, gdje se u obradi pravila pisanja velikoga početnog slova navodi kako učenici trebaju ovladati

⁶ Lukežić, Iva: Zavičajna riječ kao sadržaj rada nekih učeničkih družina, u: *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika*, Zagreb, god. 1979., br. 2, str. 106.

⁷ *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Narodne novine, Zagreb, 2006., br. 102., str. 30.

⁸ Važno je napomenuti kako u *Nastavnom planu i programu za osnovnu školu* još uvijek prevladava naziv “književni jezik” umjesto “standardni jezik”.

⁹ *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Narodne novine, Zagreb, 2006., br. 102., str. 33.

pisanje velikoga slova u nazivima zavičajnih mjesta vezanih uz njihovu zavičajnu pripadnost. Izborni sadržaji 5. razreda navode tematsku obradu pejzaža u djelima zavičajnih pisaca, što predstavlja prvi susret osnovnoškolskih učenica/učenika sa zavičajnom književnošću, no samo pod uvjetom da se predmetni učitelj odluči za obradu navedenoga izbornog sadržaja. U okolnostima preopširnoga programa i velikog broja drugih ponuđenih sadržaja to postaje teško izvedivo.

U nastavnome području *hrvatski jezik* u **6. razredu**, prilikom obrade početaka hrvatske pismenosti, predviđeno je upoznavanje najvažnijih podataka o zavičajnim spomenicima, a u nastavnome području *književnost* zasebna je tema dijalektalno pjesništvo s ovim obrazovnim postignućima: “prepoznati suodnos zavičajnoga govora (narječja ili dijalekta) i zavičajnih tema i motiva; uočiti ritmičnost u pjesmama na narječjima”.¹⁰ Dakle, tek se u 6. razredu osnovne škole u obaveznome dijelu *Nastavnoga plana i programa za osnovnu školu* pojavljuju prvi sadržaji vezani uz zavičajnu književnost. U sklopu izbornih sadržaja predviđa se obrada povijesnih spomenika otoka Krka i upoznavanje s *Alejom glagoljaša* u Istri. Njoj je u nastavku izbornoga dijela programa, kao izlet u zavičaj duha, predviđen i stručan posjet. Na samome kraju izbornih sadržaja navedeni su još i ovi:

- “anegdote i vicevi na zavičajnome narječju;
- crtice o životu i školi, obitelji i zavičaju
- dramski tekstovi zavičajnih pučkih pisaca;
- zavičajne narodne poslovice i poruke u njima”.¹¹

U popisu lektire za 6. razred osnovne škole među dvadeset i šest autora nalazi se i pisac zavičajne istarske književnosti Vladimir Nazor i njegovo djelo *Veli Jože*.¹²

Nastavno područje *hrvatski jezik* u **7. razredu** sadrži gradivo vezano uz akcentuaciju u sklopu kojeg učenice/učenici uče o razlikama između vlastitoga i standardnoga akcenatskog sustava. Nastavno područje *jezično izražavanje i stvaranje* kao jedno od obrazovnih postignuća naglašava prevođenje zavičajnih sinonima na standardni jezik. Izborni sadržaji u 7. razredu nude temu zavičajnih legendi. Međutim u popisu lektire u potpunosti su izostavljena djela iz zavičajne istarske književnosti.

¹⁰ Ibid., str. 41.

¹¹ Ibid., str. 42.

¹² Navedeno djelo nalazi se na četrnaestom mjestu spomenutoga popisa. Valja napomenuti kako učiteljica/učitelj odabire devet djela navedenih u popisu, od kojih su obavezna prva tri (Ivana Brlić Mažuranić, *Priče iz davnine*; Stjepan Tomaš, *Mali ratni dnevnik*; August Šenoa, *Povjestice*), stoga je izbor *Velog Jože* prepušten slobodnom odabiru učiteljice/učitelja.

Nastavno područje *hrvatski jezik* u **8. razredu** nudi sadržaje o podrijetlu riječi. Ističe se važnost razlikovanja domaćih (standardnih i dijalektalnih) te stranih (potrebnih i nepotrebnih) riječi. Unutar istoga nastavnog područja predviđena je tema odnos zavičajnoga govora i narječja prema standardnome jeziku, a obrazovna postignuća su ova: “razlikovati zavičajni govor i narječje od književnoga jezika; razumjeti odnos i ulogu zavičajnoga govora i narječja prema hrvatskome književnom jeziku; zamjenjivati riječi, izraze i rečenice zavičajnoga govora hrvatskim književnim jezikom i obratno”.¹³ U nastavnome području *jezično izražavanje* pronalazimo temu vezanu uz slušanje i čitanje, govorenje i pisanje dijalektalnih tekstova, a u obrazovnim postignućima je navedeno: “zamjećivati razlike između standardnog i zavičajnog govora, materinskog i manjinskog jezika; slušati, čitati i razumjeti zavičajna književna djela; govoriti i pisati zavičajnim idiomom”.¹⁴ U nastavnome području *književnost* u temi o književnoj baštini kao obrazovno postignuće navodi se poznavanje jednoga književnika starije hrvatske književnosti s područja učeničkoga zavičaja. Izborni sadržaji nude nastavne sadržaje vezane uz štokavsko, kajkavsko i čakavsko narječje te proučavanje govora materinskoga narječja i dijalekata, kao i sliku učeničkoga zavičaja u djelima putopisaca.¹⁵ U popisu lektire za 8. razred osnovne škole nalaze se djela vezana uz istarski zavičaj: *Tijesna zemlja* Mate Balote i *Deštini i znamenje* Tomislava Milohanića.

Tablica 1: Prikaz istarskih zavičajnih sadržaja u osnovnoškolskoj nastavi hrvatskoga kao materinskog jezika

Razred	Jezik	Jezično izražavanje	Književnost	Lektira	Izborni sadržaji i medijska kultura
1.	/	/	/	/	/
2.	/	/	/	/	- televizijska emisija s tematikom doma, škole i zavičaja
3.	/	/	/	/	/
4.	- zavičajni govor	/	/	/	/
5.	- zavičajni idiomi	- nazivi zavičajnih mjesta	/	/	- pejzaž u djelima zavičajnih pisaca

¹³ *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Narodne novine, Zagreb, 2006., str. 47.

¹⁴ *Ibid.*, str. 48.

¹⁵ *Ibid.*, str. 50.

6.	- zavičajni spomenici	/	- dijalektno pjesništvo	- Vladimir Nazor, <i>Veli Jože</i>	- povijesni spomenici - zavičajne anegdote i vicevi - crtice o zavičajju - zavičajni dramski tekstovi - zavičajne narodne poslovice
7.	- vlastiti akcenatski sustav	- zavičajni sinonimi	/	/	- zavičajne legende
8.	- podrijetlo dijalektnih riječi - zavičajni govor / narječje / književni jezik	- slušanje, čitanje, govorenje i pisanje dijalektnih tekstova	- zavičajni predstavnik starije hrvatske književnosti	- Mate Balota, <i>Tijesna zemlja</i> - Tomislav Milohanić, <i>Deštini i znamenje</i>	- proučavanje dijalekata - zavičaj u djelima putopisaca

Nastavni program za gimnazije

Trenutno važeći nastavni program hrvatskoga jezika za gimnazije¹⁶ uz uvodne napomene, programske odrednice obvezatnoga i izbornoga dijela programa, definira svrhu nastave hrvatskoga jezika kao i njezine zadaće. Iako je već u uvodnim napomenama navedeno kako se “program hrvatskoga jezika za gimnazije sadržajno, metodološki i koncepcijski povezuje s programom hrvatskoga jezika za osnovnu školu i s njim čini zajednički sustav jezičnog i književnog odgoja i naobrazbe”,¹⁷ te se “ostvaruje višom teoretskom razinom u pristupu jezičnim i književnim sadržajima te novim, složenijim organizacijskim oblicima odgojno-naobrazbene djelatnosti”,¹⁸

¹⁶ *Nastavni programi za gimnazije, Hrvatski jezik za gimnazije*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, posebno izdanje, Zagreb, 1. kolovoza 1995. Autori *Nastavnog programa iz hrvatskoga jezika za gimnazije* su: dr. Vinko Brešić, Iva Bubalo, dr. Dunja Fališevac, Olga Jambrec, Vesna Muhoberac, dr. Vlado Pandžić, dr. Ivo Pranjković, dr. Marko Samaržžija (voditelj), dr. Stjepko Težak.

¹⁷ *Nastavni programi za gimnazije, Hrvatski jezik za gimnazije*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, posebno izdanje, Zagreb, 1. kolovoza 1995., str. 151.

¹⁸ *Ibid.*

vidljivo je kako navedeni program zaostaje za moderniziranim *Planom i programom za osnovne škole* iz 2006. godine, dok je *Nastavni program iz hrvatskoga jezika* na snazi od 1995. godine te su u njemu izostavljena brojna književna ostvarenja s prijelaza stoljeća. Mirjana Benjak naglašava kako je Programu izostalo provjeravanje u praksi, što bi zasigurno obogatio njegov sadržaj i otklonilo nedostatke.¹⁹

Dok se u općim odrednicama obvezatnoga dijela programa nigdje ne spominje pitanje zavičajnosti, izborni program predviđa odabir obrazovnih sadržaja u skladu s načelom zavičajnosti.²⁰ Ovaj *Nastavni program iz hrvatskoga jezika za gimnazije* nema definiran popis lektire poput osnovnoškolskog programa. Stoga se odabir knjige koju će učenice/učenici čitati za lektiru izvodi na temelju obrazovnih sadržaja određenih u nastavnome području *književnost*.

U sklopu nastavnoga područja *hrvatski jezik u 1. razredu* predviđena je obrada osobitosti akcenatskoga i fonemskoga sustava čakavskog narječja kao i općenito učenje o narječjima. U nastavnome području *književnost* pronalazimo pjesmu *Tri nonice* čakavskoga pjesnika Drage Gervaisa, a zatim se kronološki počinju obrađivati temeljna civilizacijska djela. Izborni program u 1. razredu gimnazije sadrži ove programske sadržaje koji se mogu povezati uz zavičajnost:

- analize starijih i novijih tekstova pisanih čakavski;
- proučavanje zavičajnoga (mjesnog) govora (razlikovna slovnica).²¹

U **2. razredu** učenici će iz *hrvatskoga jezika* uspoređivati oblikotvorno (morfološko) ustrojstvo čakavskoga narječja i hrvatskoga standardnog jezika. Područje *književnosti i jezičnog izražavanja* u potpunosti isključuje nastavne sadržaje vezane uz zavičajnost Istre. U izbornome dijelu valja izdvojiti nastavni sadržaj vezan uz ustrojstvo čakavskoga književnojezičnog tipa.

Nastavno gradivo iz sintakse predviđeno je u **3. razredu**. Obrađuju se razlike čakavskoga narječja u odnosu na standardni jezik. Književnost 3.

¹⁹ Benjak, Mirjana: *Književnost(i) u kontaktu: suvremena srednjoeuropska pripovjedna proza u gimnazijskoj nastavi književnosti*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2001., str. 70.

²⁰ U opisu izbornog dijela programa pronalazimo: "Izborni program namjenjuje se darovitijim učenicima te učenicima s posebnim jezičnim i književnim interesima. Učenik i učitelj (profesor) biraju ponuđene sadržaje. Mogu izabrati i navedene sadržaje u skladu sa zavičajnim načelom, komunikacijskim potrebama - ili najnovija književna i znanstvena djela." (*Nastavni programi za gimnazije, Hrvatski jezik za gimnazije*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, posebno izdanje, Zagreb, 1. kolovoza 1995., str. 151.).

²¹ *Ibid.*, str. 159.

razreda uključuje učenje o Eugenu Kumičiću, obradu njegova programatskoga članka *O romanu* te obradu romana *Urota zrinsko-frankopanska*. Iako djela koja program predlaže nisu vezana uz Istru, samim pristupom piscu dotičemo zavičajnu istarsku književnost čiji je Kumičić jedan od utemeljitelja. Također je programom predviđena i obrada pjesme *Seh duš dan* Vladimira Nazora.²² Izborni program u 3. razredu ne previđa nikakav sadržaj povezan uz zavičajnost Istre.

U **4. razredu** u sklopu nastavnoga područja *hrvatski jezik* pronalazimo: "Područna raslojenost leksika. Lokalizmi, regionalizmi i dijalektizmi. Vrste dijalektizama. Stilska obilježja dijalektizama".²³ U *književnosti* su predviđene pjesme Mate Balote, *Dvi daske* i *Koza* te roman *Kratki izlet* Antuna Šoljana.

Tablica 2: Prikaz istarskih zavičajnih sadržaja u gimnazijskoj nastavi hrvatskoga jezika

Razred	Jezik	Jezično izražavanje	Književnost	Izborni sadržaji
1.	- akcenatski i fonemski sustav čakavskog narječja	/	- Drago Gervais, <i>Tri nonice</i>	- analiza starijih i novijih čakavskih tekstova - zavičajni govor
2.	- oblikotvorno ustrojstvo čakavskoga narječja	/	/	- ustrojstvo čakavskoga književno-jezičnog tipa
3.	- sintaksa čakavskoga narječja	/	- Eugen Kumičić - Vladimir Nazor, <i>Seh duš dan</i>	/
4.	- dijalektizmi	/	- Mate Balota, <i>Dvi daske</i> ; <i>Koza</i> - Antun Šoljan, <i>Kratki izlet</i>	/

Rezultati analize nastavnih programa

Nakon provedene analize nastavnih programa valja zaključiti kakve su njihove programske okosnice i na koji su način u njima zastupljeni istarski zavičajni sadržaji.

²² Izborni program u 3. razredu ne previđa nikakav sadržaj povezan uz zavičajnost Istre.

²³ Ibid., str. 158.

Osnovnoškolski *Nastavni plan i program* istarskim zavičajnim sadržajima pristupa tek u 4. razredu (izuzev izborne televizijske emisije u 2. razredu) u sklopu nastavnog područja *jezik*. Potom se svake godine u okviru navedenoga nastavnog područja obrađuje određeni segment zavičajnoga govora (akcenatski sustav, podrijetlo riječi...). U nastavnome području *jezično izražavanje* zavičajnosti se pristupa u 5., 7. i 8. razredu, a upravo bi jezično izražavanje trebalo biti temeljem za razvijanje komunikacijske kompetencije u sredinama kao što je Istra.²⁴ Nastavno područje *književnost* prvi put spominje zavičajnu književnost tek u 6. razredu, a potom još jednom u 8. razredu. Dijalektalno pjesništvo kao tema nalazi se u 6. razredu, što se može shvatiti više kao dio nacionalne književnosti nego kao posebni osvrt na književnost određenoga kraja jer će odabir dijalektalnih književnika ovisiti prvenstveno o učiteljici/učitelju hrvatskoga jezika. Tek se u 8. razredu predviđa obrada jednoga zavičajnog predstavnika, ali ne suvremene književne produkcije Istre. U popisu lektire za osnovnu školu zavičajnoj književnosti ne pripada ni jedno djelo uvršteno u obavezni popis. Među izbornim se naslovima u 6. razredu nalazi jedno djelo te dva djela u 8. razredu, čime učenice/učenici upoznaju istarsku zavičajnu književnost kroz svega tri književna djela (neobavezna). Najviše se prostora zavičajnosti ostavlja među *izbornim sadržajima*. Ipak, i u *izbornim sadržajima* to je učinjeno tek u 5. razredu kada je predviđena obrada pejzaža u djelima zavičajnih pisaca. To daje naslutiti da će se, ukoliko se pojedina/pojedini učiteljica/učitelj odluči za ovaj izborni sadržaj, učenice/učenike upoznati s više zavičajnih književnika i njihovim djelima. *Izborni sadržaji* predviđaju zavičajnu tematiku i u 6., 7. i 8. razredu. Također treba primijetiti kako i *Nastavni plan i program* ne predviđa susret sa zavičajnim književnikom ili posjet pjesničkim večerima, a upravo su takvi nekonvencionalni nastavni oblici od iznimnoga učinka na odgojni i obrazovni rad učenica/učenika.

U nastavnome području *jezik*, gimnazijskoga nastavnog programa, učenice/učenici zavičajnom govoru pristupaju ovisno o grani jezika (fonetika, fonologija, morfologija, sintaksa, leksikologija) koju obrađuju. U *jezičnome izražavanju* izostavljena je zavičajna tematika, dok se u književnosti pronalazi, uz tri prisutna i u strukovnim programima (Gervais, Kumičić, Balota), još dva književnika koji su svojim radom obilježili zavičajnost Istre (Nazor, Šoljan). U *izbornim sadržajima* koje pronalazimo u programu za gimnazije u prva dva razreda predviđeno je gradivo vezano uz analize

²⁴ V. Pavličević-Franić, Dunja: Analiza programa hrvatskoga jezika za niže razrede osnovne škole, u: *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini I.: prikazi, problemi, putokazi*, Naklada Slap, 2002., str. 19–24.

starijih i novijih čakavskih tekstova. Tako se učenici susreću sa suvremenim stvaralaštvom i analiziraju zavičajni govor te ustrojstvo čakavskoga književno-jezičnog tipa.

Načelo zavičajnosti u hrvatskome školskom sustavu zapostavljeno je u većini nastavnih područja materinskog jezika, a sadržaji vezani uz zavičajnost Istre (kako *jezik* tako i *književnost*) pojavljuju se uglavnom u kontekstu hrvatskoga standardnog jezika (*jezik*) ili povijesti nacionalne književnosti (*književnost*). Veliki nedostatak hrvatskih školskih programa o pitanju zavičajnosti Istre odnosi se na pojavu isključivo nesuvremenih autora (osim Tomislava Milohanića u 8. razredu osnovne škole), čime je suvremeno književno stvaralaštvo Istre u potpunosti zapostavljeno te se poznavanje zavičajne književnosti kod učenika u Istri svodi na poznavanje zavičajne književnosti do suvremene. Analiza nastavnih programa pokazala je kako se zavičajni književni predstavnici Istre koji ne pišu na hrvatskom jeziku ili dijalektima čakavskoga narječja, uopće ne pojavljuju.

Analizirani nastavni programi pokazali su ove nedostatke u zastupljenosti istarskih zavičajnih sadržaja:

- nesustavan pristup zavičajnim sadržajima od početnoga razreda osnovne škole;
- zanemarivanje zavičajne književnosti u osnovnoj školi;
- izostavljanje suvremenih istarskih zavičajnih predstavnika u srednjoj školi;
- kasni pristup jezičnom izražavanju na zavičajnome idiomu u osnovnoj školi;
- potpuno zapostavljanje jezičnog izražavanja na zavičajnome idiomu u srednjoj školi;
- (pre)mala mogućnost odabira zavičajne lektire;
- sužen pristup zavičajnim sadržajima u sklopu izbornoga dijela programa;
- nekonvencionalni oblici nastave (pjesničke večeri i sl.) nisu povezani sa zavičajnim temama;
- potpuno izostavljanje jezičnih, jezično-izražajnih i književnih slovenskih i talijanskih istarskih zavičajnih sadržaja, kao i zavičajnih sadržaja na jezicima ostalih nacionalnih manjina prisutnih u Istri.

METODIČKI PRISTUP TOMIZZINU ROMANU *BOLJI ŽIVOT* U SKLOPU PROJEKTNE NASTAVE

Polazišta za odabir pisca talijanske književnosti Istre

Analizom *Nastavnog programa za gimnazije* utvrđeno je kako u njemu nije zastupljen ni jedan predstavnik talijanske književnosti Istre. Kao jedan od najpoznatijih na tom području ističe se Fulvio Tomizza.²⁵

Razlozi za odabir Fulvija Tomizza i njegova romana *Bolji život* su ovi:

- Fulvio Tomizza jedan je od najznačajnijih predstavnika talijanske književnosti Istre 20. stoljeća. Brojnim objavljenim djelima i nagradama uvelike je zadužio istarsku zavičajnu književnost;
- roman *Bolji život* jedan je od najvećih ostvarenja Fulvija Tomizza, dobitnik najprestižnije talijanske književne nagrade Premio Strega za 1977. godinu i Nagrade za europsku književnost Austrijskog ministarstva kulture i umjetnosti za 1979. godinu;
- mnoga su Tomizzina djela, a među njima i roman *Bolji život*, prevedena na hrvatski jezik, što omogućava lakši pristup učenicama/učenicima i nastavnicama/nastavnicima;
- uključivanjem Tomizza u gimnazijsku nastavu poboljšala bi se učenička recepcija istarske zavičajne književnosti i njezine višejezične strukture;
- pristup romanu *Bolji život* omogućava integracijsko-korelacijsku povezanost nastavnih predmeta Hrvatski jezik i Talijanski jezik (predmeta koji je prisutan u svim gimnazijama Istarske županije);
- roman omogućava i korelaciju s nastavom povijesti čije poznavanje je ujedno i jedan od preduvjeta za kvalitetno čitanje romana;
- književno-teorijska analiza romana omogućila bi bolje teorijsko sagledavanje suvremenoga književnog stvaralaštva (s osobitim osvrtom na istarsku zavičajnu književnost), čime bi se roman uklopio i u razdoblje suvremene književnosti;
- čitanjem suvremenog romana sa zavičajnom tematikom pobudio bi se interes kod učenica/učenika za čitanjem drugih djela koja su izravno povezana s krajem u kojem žive, što je jedna od osnovnih zadaća književnog odgoja – stvaranje buduće/budućeg čitateljice/čitatelja.

²⁵ U istraživanju Mirjane Benjak o književnim interesima u dvojezičnoj sredini učenice/učenici su pokazali visoki stupanj zainteresiranosti za djelima Fulvija Tomizza. Tako je 83,4% učenica/učenika istaklo kako ih je privukao Tomizzin odnos prema temi, 75% odnos prema sadržaju te 45,8% jezik njegovih djela. (v. Benjak, Mirjana: Funkcioniranje i recepcija L2 kod gimnazijalaca u dvojezičnoj sredini na Bujštini – Istri, u: *Zbornik radova Drugog slavističkog kongresa*, vol. II (ur. D. Sesar, I. Vidović Bolt), Hrvatsko filološko društvo, Filozofski fakultet, Zagreb, 2001., str. 475–487.

Fulvio Tomizza

Fulvio Tomizza (Juricani, 1935. – Trst, 1999.) najuspješniji je istarski književnik 20. stoljeća. Nakon konfuznih poslijeratnih zbivanja i teških odluka koje su trebali donijeti Tomizza i njegova obitelj (oduzimanje imovine, preseljenje u Trst) u književnom svijetu se javlja 1960. godine romanom *Materada* čija radnja ukazuje na zbivanja koja su se odvijala u maloj seoskoj zajednici uoči početka egzodusa. Carmelo Aliberti o romanu kaže: “Roman u svojoj koralnosti osluškuje bilo seoske zajednice koja je dodijeljena Jugoslaviji (takozvana Zona B), te se u njemu mit o “robi” – koji poznajemo iz romana Giovannija Verge – zajedno s pitanjem

nasljedstva, ukrštava s povijesno-političkom situacijom, koju piščevo pripovijedanje dočarava s osjećajnim nabojem, pri čemu napetost njegova suosjećanja s patnjom žrtava niti jednom ne prelazi u mržnju odnosno jal spram tlačitelja”.²⁶ Romanom *La ragazza di Petrovia* nastavlja drugo poglavlje “*Istarske trilogije*” koju će zaključiti roman *Il bosco di acacie*, prikazavši više ljudsku i moralnu dramu nego tragična politička previranja onog vremena.²⁷ Autobiografskim romanima *La quinta stagione* i *L'albero dei sogni* Tomizza preispituje svoje moralne koncepcije pograničnoga (teritorijalnog i duševnog) istarskog pisca dok se u također autobiografskim romanima *L'amicizia*, *La città di Miriam* i *Dove tornare* tematski veže uz Trst. Vrhunac Tomizzina stvaralaštva događa se 1977. godine objavljivanjem romana *La miglior vita* koji osvaja neke od najuglednijih književnih nagrada poput Premio Strega i Nagrade za europsku književnost Austrijskog ministarstva kulture i umjetnosti za 1979. godinu. Autorovo proučavanje crkvenih registara u Materadi i boravak u arhivu u Veneciji urodilo je romanima *La finzione di Maria*, *Il male viene dal Nord*, *Quando Dio uscì di chiesa* i *Gli sposi di via Rossetti*. Okušao se i u kraćim proznim vrstama objavivši zbirke *La torre capovolta* i *Ieri un secolo fa* te priču *Trick, storia d'un cane*, a posthumno

²⁶ Aliberti, Carmelo: *Fulvio Tomizza i granica duše*, Pučko otvoreno učilište / Università popolare aperta “Ante Babić”, Umag / Umago, 2006., str. 29.

²⁷ Maier, Bruno: *La letteratura italiana dell'Istria dalle origini al Novecento*, Edizioni Italo Svevo, Trieste, 1996., str. 82.

je objavljena i zbirka pripovijedaka *La casa col mandorlo*. Kratko dramsko obrazovanje na Akademiji dramskih umjetnosti u Beogradu i posao redateljskog asistenta u Ljubljani rezultiralo je postavljanjem na scenu drame *Vera Verk* i adaptacije dvaju djela: *La storia di Bertoldo* Giulia Cesarea Crocea i *Martin Kačur* Ivana Cankara. U posljednjoj etapi Tomizzina stvaralaštva valja izdvojiti roman *I rapporti colpevoli* u kojem izlazi iz arhivskih tema, zatim posthumno objavljene romane *La visitatrice* i *Il sogno dalmata*.

Motiv iskorijenjenosti istarskog čovjeka s njegove rodne grude jedan je od osnovnih tematskih motiva Tomizzina književna stvaralaštva. Iako je Tomizza pogranični pisac u čijem opusu dolazi do preplitanja dviju kultura, nikada se nije odlučio za jednu od njih, želeći pokazati kako je istarski čovjek stasao kroz stoljeća obilježena mnogim kulturama i kako je nemoguće, neovisno o njegovoj korijenskoj pripadnosti, biti pripadnikom samo jedne kulture. Želeći literarno prikazati sudbinu ovih krajeva u 20. stoljeću, Tomizza kao polazišnu točku uzima vlastito iskustvo. Živko Nižić zaključuje kako je Tomizza “privatno duboko i neizlječivo dirnut zbog, u jednom trenutku, dvostrukoga gubitka Istre, ruralne geoetike, zemlje koja je apsolutna majka i smisao morala, krenuo u analizu i inventarizaciju distinktivnih obilježja tog nasilno poremećenog fenomena”.²⁸ Prema posljednjoj Tomizzinoj želji, pokopan je, nakon smrti u Trstu, na groblju u Materadi, vrativši se na vječni počinak u Istru, fatalnu zemlju svoga života.

La migllor vita (Bolji život)

Roman *Bolji život* objavljen je 1977. godine u izdanju ugledne kuće Rizzoli Editore iz Milana. Već na samome početku autor romana nas upozorava kako su “likovi ovog romana nastali kao plod stvaralačke mašte, pa je svaka moguća sličnost sa stvarnim osobama posve slučajna”.²⁹ Radnja romana prati život glavnog lika zvonara Martina Kružića i podijeljena je u 7 dijelova, čiji svaki dio obilježava drugi župnik kojemu je Martin služio. Razloge odabira upravo crkve kao središnjeg mjesta radnje romana Tomizza tumači ovako: “Ako bi ti želio napisati povijest Egipta, išao bi od jednog faraona do drugog. A ja sam išao od jednog župnika do drugog. To je naopa-

²⁸ Nižić, Živko: *Kolizijske kulture u prozi Fulvija Tomizze*, Edit, Rijeka, 1996., str. 188.

²⁹ Tomizza, Fulvio: *Bolji život*, IKK “Grozda”, Pula, 1989., str. 5.

ka dinastija. U nekim mjestima kao što je moje nema ništa drugo osim župe. Ni *dopolavoro* ni dom kulture. U tim dalekim selima, uvijek dalekim od nečega, jedina civilizacijska i kulturna nazočnost je župnikova. Nema drugih. Iako svećenici prolaze, crkva ostaje: ne crkva s velikim C, ne kuća Božja, već kuća svećenika, gdje se ne radi ništa, gdje se ne kuha, već je mjesto susreta, oduška i meditacije, kolektivnosti, ako kolektivnost može biti dopuštena žiteljima malo razasutih kuća. Mogao sam izabrati gostionicu, ali ona nema svoj ritam, svoj red okupljanja. Dok crkva sadrži u sebi sve temeljne funkcije seoske civilizacije. Tu prolazi rođenje, vjenčanje, smrt”.³⁰

Milan Rakovac, prevoditelj romana, ujedno i pisac predgovora prvom izdanju *Boljeg života* na hrvatskom jeziku, naglašava kako je djelo “promišljeno i domišljeno, nabijeno veličinom života što se otkriva tek u njegovim minućima; umiranjem duše i tijela Tomizza njome donosi veličanje smisla življenja i nevažnost prolaznosti, usredotočena u srži sukobljavanja etničkih i klasnih u Istri za posljednjih stotinjak godina, pa je ta knjiga, naposljetku, prije politički, društveno angažirano djelo nego historijski roman”.³¹ *Bolji život* zasigurno čini vrhunac Tomizzina stvaralaštva što potvrđuju vrijedne književne nagrade koje je za njega dobio.

Metodički pristup romanu *Bolji život* u sklopu projektne zavičajne nastave

*Nastavni program za gimnazije*³² književnosti pristupa književnopovijesnim slijedom što dovodi do toga da suvremena književnost, iako učenicima/učenicima najbliža, dolazi kao posljednja u sklopu srednjoškolskoga (gimnazijskog) književnog obrazovanja. Među predloženim piscima nalazi se Antun Šoljan i njegov roman *Kratki izlet* koji se, zbog autorove povezanosti uz Istru, posebno uz Rovinj, te prostora u kojem se odvija radnja romana (potraga za freskama u Istri), uključuje u zavičajnu istarsku književnost.³³ Važnost upoznavanja suvremene zavičajne književnosti

³⁰ Paese sera, 11.5.1977., u: Nižić, Živko: *Kolizijske kulture u prozi Fulvija Tomizze*, Edit, Rijeka, 1996., str. 95.

³¹ Rakovac, Milan: Predgovor romanu *Bolji život*, u: Tomizza, Fulvio: *Bolji život*, Čakavski sabor i dr., Pula, 1980., str. 15.

³² *Nastavni programi za gimnazije, Hrvatski jezik za gimnazije*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, posebno izdanje, Zagreb, 1. kolovoza 1995.

³³ Suvremena književnost u 4. razredu gimnazije uključuje ove autore i djela: “Hermann Hesse, *Stepski vuk*; Antun Šoljan, *Kratki izlet*; Ivan Slamnig, *Barbara – Ubili su ga ciglama*; Slavko Mihalić, *Približavanje oluje – Majstore, ugasi svijeću – Prolazim Zrinjecom, dotiče me more*; Vitomir Lukić, *Stanovnici ili Nasmijane duše*; Ivo Brešan, *Predstava Hamleta u selu Mrduša Donja*; Ivan Aralica, *Psi u trgovištu ili Put bez sna*; Nedjeljko Fabrio, *Vježbanje života ili Smrt Vronskog*; Pavao Pavličić, *Koraljna vrata*.” (*Nastavni programi za gimnazije, Hrvatski jezik za gimnazije*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, posebno izdanje, Zagreb, 1. kolovoza 1995., str. 151.)

od iznimnog je značaja u stvaranju buduće/budućeg čitateljice/čitatelja, zato je u sklopu suvremene književnosti potrebno izdvojiti cjelinu posvećenu suvremenoj zavičajnoj književnosti. Takva cjelina bi, upotpunjena izvannastavnim aktivnostima i prisustvovanjima na književnim, scenskim, filmskim i drugim manifestacijama, pridonijela da se kod učenica/učenika stvori čitateljska navika koja neće nestati izlaskom iz gimnazijskih klupa.

Interpretacija Tomizzina romana *Bolji život* odvijala bi se nakon obrade Šoljanova *Kratkog izleta* kao druga nastavna jedinica u sklopu cjeline posvećene suvremenoj istarskoj književnosti. Ono što nije moguće u Šoljanovu romanu, zbog imaginarnih mjesta, omogućuju realistični Tomizzini zaseoci, sela i gradovi u romanu *Bolji život*. Suvremene pedagoške koncepcije usmjerene su napuštanju zatvorenih učioničkih prostora i doživljaju utemeljenom na praktičnom iskustvu. Također, suvremena teorija kurikula predviđa integracijsko-korelacijski pristup nastavnim sadržajima u što više nastavnih predmeta. Slijedom toga pristupilo bi se romanu *Bolji život* Fulvija Tomizze u sklopu projektnog sustava³⁴ koji nudi široke mogućnosti realizacije nastavnih sadržaja. Budući da roman *Bolji život* otvara mnoge analitičke razine literarnoga, jezičnog, povijesnog, sociološkog, etičkog i vjerskog karaktera, prije odabira teme valja istražiti nastavne programe predmeta s kojima je moguć korelacijski pristup pri odrađivanju projektnog oblika nastave.

Nastavni program iz talijanskoga jezika (kao drugoga stranog jezika) za gimnazije u 4. razredu predviđa “prevođenje lakših tekstova s talijanskoga na hrvatski jezik uz uporabu rječnika”,³⁵ što u dvojezičnoj situaciji u kojoj se nalazi Istarska županija omogućuje da učenice/učenici mogu čitati ulomke iz romana na izvornome jeziku i prevoditi na hrvatski jezik, ukoliko im razumijevanje teksta na talijanskome jeziku predstavlja poteškoće.

³⁴ “Projektni sustav provodi se po istim etapama kao i integracijski, no projekt je znatno složeniji od korelacijskog motiva jer uključuje programska i izvanprogramska znanja, istraživanje, a često i terenski rad. Stoga je u projektnoj nastavi vrlo značajno dobro utvrditi temu projekta. Zahtjevi za uspješno određivanje teme su: povezanost teme s ciljevima nastavnog programa više predmeta, povezanost sa svakodnevnim iskustvom učenika, primjena različitih znanja i vještina, opseg dovoljan za dugotrajnije bavljenje (nekoliko dana), pogodnost za istraživanje. (...) Problemska, integrirana i projektna nastava smatraju se najpogodnijima za oslobađanje kreativnosti učenika i učitelja, za samostalno učenje, razvijanje inicijativnosti i kritičnosti te višesmjernu nastavnu komunikaciju, dakle najučinkovitijima za uspješnu pouku i učenje u uvjetima početka 21. stoljeća.” (Bežen, Ante: *Metodika – znanost o poučavanju nastavnog predmeta*, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Profil International, Zagreb, 2008., str. 320.)

³⁵ *Nastavni programi za gimnazije, Talijanski jezik*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, posebno izdanje, http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/strani_jezici/2-strani.pdf (25.10.2010.)

U sklopu nastave povijesti, čije je poznavanje od iznimnog značaja za pristup romanu *Bolji život*, moguće je u ovaj projekt uključiti nastavne sadržaje vezane uz Hrvatsku i svijet u 20. st. koji se obrađuju u 4. razredu. Tako se u sklopu nastavne cjeline *Hrvatska i svijet na početku 20. stoljeća* nastavnim programom predviđa obrada “političkih i gospodarskih prilika u hrvatskim zemljama uoči Prvoga svjetskog rata (1908.–1914.) (...), stanje u Dalmaciji i Istri, stanje u Rijeci”.³⁶ Slijede nastavne cjeline povezane s društveno-političkim prilikama opisanima u romanu, među kojima valja izdvojiti:

- Zbivanja u Hrvatskoj i svijetu za vrijeme Prvoga svjetskog rata
- Hrvatska i svijet između dvaju svjetskih ratova (1920.–1939.)
- Hrvatska i svijet za vrijeme Drugoga svjetskog rata (1939.–1945.)
- Prilike u svijetu i Hrvatskoj (1945.–1989.).³⁷

Iako *Nastavnim programom iz zemljopisa za gimnazije*³⁸ nisu predviđene korelativne veze s drugim nastavnim predmetima, ističe se važnost terenske nastave koja se može uključiti u projektnu nastavu predviđenu za obradu *Boljeg života*:

“Dio nastavnih sadržaja trebalo bi obrađivati na terenu, npr. sadržaje o gradskima, seoskim naseljima i ljudskim djelatnostima čiji su rezultati vidljivi u prostoru, zatim sadržaje o onečišćenju pojedinih lokaliteta i elemenata okoliša i sl. Sinteza sadržaja pojedinih nastavnih cjelina, za koju je obično predviđen jedan nastavni sat, bila bi najkorisnija kad bi se ti satovi održali na terenu, izvan učionice. Kako je priprema terenskog rada dosta složena, bilo bi dobro da se upriliči i dobro pripremi jedan jednodnevni izlet tijekom kojega bi se mogli izravnije upoznati uzroci i posljedice ljudskih djelatnosti i prostornih pojava, odnosno geografska stvarnost u geografskom laboratoriju – prostoru”.³⁹

U završnoj rečenici naglašena je važnost zavičajnosti u nastavi zemljopisa: “Zavičajnoj regiji treba posvetiti više pozornosti (kompleksno vrednovanje geografskoga položaja, elemenata prirodne osnove i

³⁶ *Nastavni programi za gimnazije, Povijest*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, posebno izdanje, http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/povijest.pdf (25. 10. 2010.)

³⁷ *Ibid.*, str. 172–173.

³⁸ *Nastavni programi za gimnazije, Zemljopis*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, posebno izdanje, http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/obvezni/zemljopis.pdf (25. 10. 2010.)

³⁹ *Ibid.*

njihov utjecaj na prostorno uređenje, kartiranje sadržaja, veza, procesa i odnosa, određivanje najvažnijih uloga regije i planiranje prostornoga uređenja u regiji”.⁴⁰

Etika kao gimnazijski predmet također ima mogućnost uključenja u ovaj projekt. U 4. razredu *Program nastavnog predmeta Etika u srednjim školama*⁴¹ predviđa nastavnu cjelinu *Sloboda i odgovornost* unutar koje se navode ovi sadržaji:

- Stupnjevi osvještenja (razumijevanja slobode):

- a) Sloboda kao mogućnost izbora (Aristotel)
- b) Sloboda kao mogućnost odstupanja. Problem slobodne volje (Augustin)
- c) Sloboda kao kauzalitet. Novovjekovni pojam slobode (Kant).

- Mjerila i stupnjevi odgovornosti. Znanje i moć. Moć i odgovornost. Krugovi odgovornosti.

- Odgovornost i suvremeni čovjek. Novi tip odgovornosti - odgovornost za život i opstanak. Etika i bioetika.⁴²

Iako je nastava sociologije predviđena u 3. razredu gimnazije, moguće je, zbog specifičnosti ovog projekta, uključiti i ovaj nastavni predmet u projektnu nastavu. Učenice/učenici će ponavljajući stečeno znanje iz sociologije u 3. razredu pripremiti se za državnu maturu, ukoliko se odluče za polaganje ovoga predmeta, stoga je moguće dio projekta u koji se uključuje sociologija namijeniti učenicama/učenicima koji su odabrali ovaj predmet kao izborni za polaganje na državnoj maturi. *Nastavni program iz sociologije*⁴³ predviđa ove nastavne sadržaje koje je moguće uključiti u projekt:

Jedinstvo i mnogostrukost kulture

- a) Kulturne univerzalije,
- b) Razlike među kulturama: etnocentrizam i kulturni relativizam,
- c) Razlike unutar kulture: supkultura i kontrakultura,
- d) Etničke skupine i nacije,
- e) Manjine.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ *Program nastavnog predmeta Etika u srednjim školama*, http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/izborni/etika.pdf (25. 10. 2010.)

⁴² Ibid.

⁴³ *Nastavni programi za gimnazije, Sociologija*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, posebno izdanje, http://dokumenti.ncvvo.hr/Nastavni_plan/gimnazije/izborni/sociologija.pdf (25. 10. 2010.)

Kultura i društvena promjena.

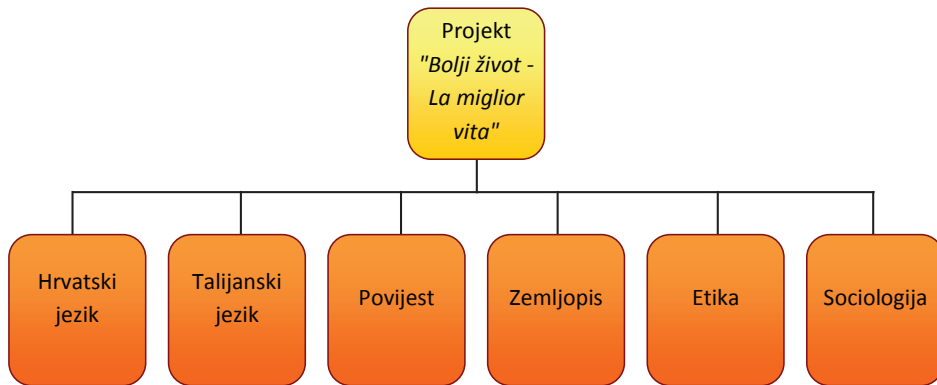
Kulturna raznolikost u Hrvatskoj i na prostoru bivše Jugoslavije.

Moć, vlast i država

- a) Nastanak i društvene osnove države,
- b) Tipovi vlasti: tradicionalna, karizmatička i racionalna,
- c) Modeli moći: marksistički, elitistički i pluralistički,
- d) Demokracija: reprezentativna i participativna,
- e) Političke stranke.⁴⁴

Na grafikonu 1 nalazi se shematski prikaz gimnazijskih predmeta predviđenih za integracijsko-korelacijski pristup u sklopu projektne nastave s temom *La miglior vita – Bolji život*.

Grafikon 1: Prikaz projektnoga međupredmetno-korelacijskog sustava

Upoznavanje s projektnom nastavom i uspostava projektnog itinerarija

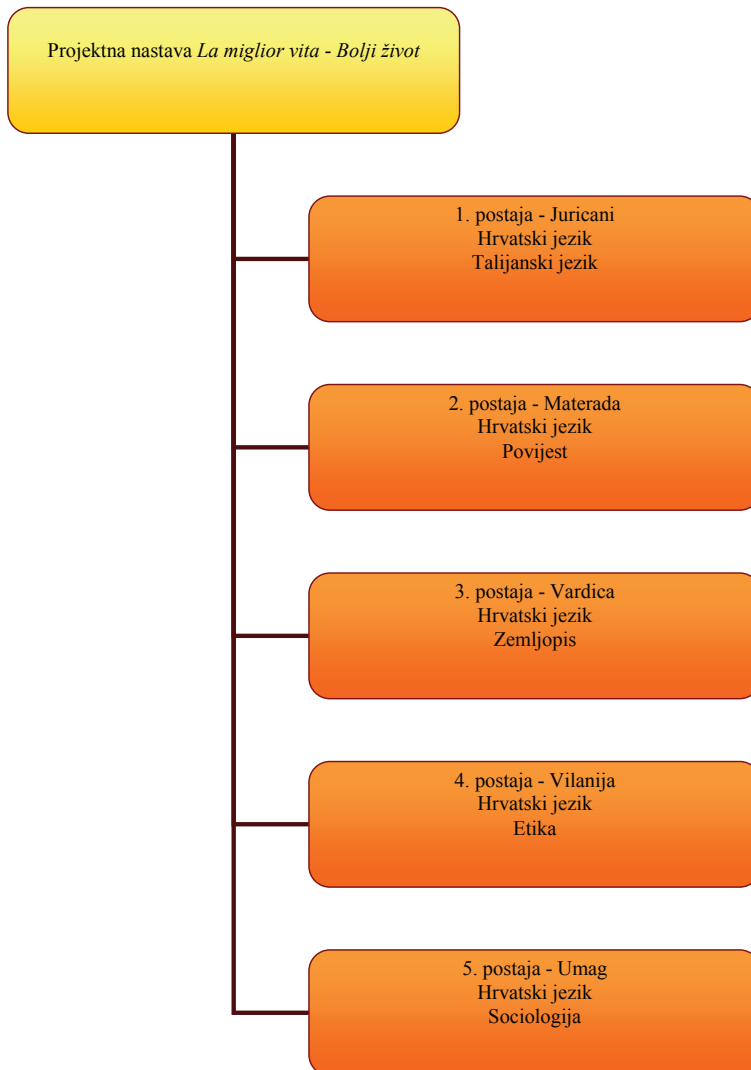
Učenicama/učenicima svaki oblik nastave, koji izlazi iz konvencionalnih shvaćanja nastavnog procesa, budi znatiželju “koja može na učenike djelovati motivirajuće, ako im se ostavi stvarna sloboda za samoorganizirano učenje”.⁴⁵ Nastavnica/nastavnik treba zauzeti ulogu koordinatora projektnog procesa i dopustiti učenicama/učenicima otvoreni pristup nastavnim sadržajima kao i oblicima i metodama koje će se primjenjivati.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Meyer, Hilbert: *Didaktika razredne kvake*, Educa, Zagreb, 2002., str. 180.

Kod upoznavanja s projektnom nastavom trebaju sudjelovati i ostale/ostali nastavnice/nastavnici koji će usmjeravati učenice/učenike u određivanju zadataka i ciljeva projekta.

Korelacijsko-integracijski način zavičajne projekte nastave može se uspostaviti projektnim itinerarijem. Itinerarij bi se sastojao od postaja (v. grafikon 2 i kartu 1) na kojima bi se pristupalo pojedinim segmentima romana *Bolji život*, koji bi se postavljali u korelacijski okvir drugog predmeta (Povijesti, Zemljopisa i dr.).

Grafikon 2: Prikaz projektnog itinerarija

Karta 1: Zemljopisni prikaz projektne itinerarije⁴⁶

Usmjereno čitanje romana *Bolji život*

Nakon motivacijskog dijela učenice/učenici dobivaju zadatke za usmjereno čitanje. Ukoliko se u razredu nalaze učenice/učenici kojima je materinski jezik talijanski ili se talijanskim jezikom služe na višoj razini, takve/takvi učenice/učenici mogu roman čitati u izvorniku.

Učenice/učenici će nakon motivacijskog sata dobiti upute za samostalno čitanje romana. Upute sadrže književnoteorijska, književnokritička i lingvostilistička pitanja te smjernice s osobitim osvrtom na važnost romana *Bolji život* za istarsku zavičajnu književnost. Pitanja su osmišljena tako da naglašavaju princip aktualizacije koji je iznimno važan motivacijski čimbenik kod srednjoškolskih učenica/učenika.

⁴⁶ Karta je preuzeta s internetske stranice <http://maps.google.hr/maps?hl=hr&tab=wl> (15.10.2010), te je na njoj ucrtan itinerarij kojim će se kretati projektna nastava u sklopu projekta "La miglior vita – Bolji život".

Primjer uputa za čitanje romana *Bolji život*:

- Kako započinje roman *Bolji život*? Opišite kako u vašem zavičaju izgleda uskršno jutro.
- Pronađite na internetu kartu Bujštine te, čitajući početak romana, označite mjesta kojima se kreće glavni lik Martin Kružić.
- Kako je strukturirana radnja romana? Na koliko je poglavlja roman podijeljen? Napravite tablicu u koju ćete zapisivati broj poglavlja, likove koji su obilježili određeno poglavlje i siže tog poglavlja.
- Koji svećenik ostavlja najdublji trag u sjećanju Martina Kružića? Čime se svećenik bavio? Što mislite, zbog čega Tomizza u radnju romana uključuje upravo njega?
- Objasnite sudbinu Jure Radovana i njegove obitelji. Kako završava Jurino veliko imanje nakon njegove smrti?
- Što se zbiva u maloj seoskoj zajednici kada u nju stigne bolest poput kuge? Pronađite povijesne podatke o pojavljivanju masovnih bolesti u Istri.
- Objasnite ulogu Elvire u romanu.
- Kako Martin pronalazi svoju životnu družicu? Čije konkurencije se on boji? Na koji način njih dvoje započinju svoju životnu vezu? Usporedite to s današnjim načinom života i pronalaska ljubavi.
- Objasnite odnos između don Ferdinanda i njegove služavke. Kako se u tom slučaju snalazi Martin?
- Obrazložite don Arhičempresov odnos prema župljanima. Kako je taj svećenik dobio nadimak?
- Kakav je odnos Martina i njegova sina Antonija? Zašto Martin taji Antonijovo školovanje don Arhičempresu?
- Kako Antonijova smrt utječe na Martina? Kako autor pristupa pripovijedanju Martinove vožnje mrtvog sina iz Berma do rodne kuće?
- Što Martin osjeća dok u selo ulaze partizani? Objasnite zbunjenost koja vlada među narodom nakon promjena vlasti.
- Kakvu početnu reakciju izaziva don Miro na Martinu Kružiću? Kako se don Miro snašao u župi? Koje su društvene okolnosti uvjetovale promjene u načinu življenja Martinovih sumještana?
- Kako biste opisali don Mirov odnos s mladom učiteljicom? Što autor ovakvom epizodom dovodi u pitanje?
- Kako Martin provodi posljednje dane života? Što se u to vrijeme događa u njegovom mjestu?

- Napravite vremenski prikaz talijanske i hrvatske vlasti u Istri tijekom 20. stoljeća. Što zaključujete?
- Objasnite položaj pripovjedača u romanu *Bolji život*.

Terenska nastava

Prva projektna postaja

Na prvoj projektnoj postaji odvija se korelacijsko-integracijski pristup predmeta Hrvatski i Talijanski jezik. Kako je Istra dvojezična županija, većina učenica/učenika uglavnom nema problema s primjenom talijanskoga jezika, stoga se u nastavni proces mogu uključiti ulomci na izvornome jeziku. Prva postaja projektne nastave smještena je u Tomizzinu rodnom mjestu – selu Juricani u kojem se polazi od njegove rodne kuće gdje će se održati prvo čitanje ulomka romana *Bolji život* na talijanskome jeziku. U književnoteorijskom i jezično-stilskom smislu na prvoj postaji trebalo bi obraditi ove zadatke:

- utvrditi konstrukciju romana i položaj pripovjedača;
- smjestiti roman u srednjoeuropski književni okvir;
- odrediti položaj i važnost romana u istarskoj zavičajnoj književnosti;
- definirati jezik i stil Tomizzina romana *Bolji život*;
- istražiti utjecaj hrvatskoga jezika (i njegovih dijalekata) u romanu i način na koji se Tomizza služi netalijanskim riječima;
- proučiti konstrukciju Tomizzine rečenice;
- upoznati ostala Tomizzina književna djela i njihovu važnost za književnost Istre;
- protumačiti književnokritičke osvrte na Tomizzin roman *Bolji život* i na njegov cjelokupni književni opus.

Navedeni zadaci ostvarit će se uz pomoć bilježaka tijekom čitanja, te čitanjem uvodnog ulomka romana u kojem dolazi do izražaja većina spomenutih zadataka:

Uslijedit će ova pitanja i zadaci:

- Objasnite konstrukciju romana i položaj pripovjedača u njemu. U kakvom je odnosu autor romana sa svojim pripovjedačem?

- Kojem kulturnom krugu pripada navedeni roman? Objasnite po čemu i navedite neka djela koja će potvrditi vašu konstataciju.
- Jesu li vam poznata djela sa sličnom tematikom? Po čemu je *Bolji život* značajno djelo u istarskoj zavičajnoj književnosti?
- Pronađite u izvorniku rečenice u kojima Tomizza ne prevodi određene riječi već ih uključuje u izvornom obliku u roman, a prijevod navodi u fusnoti. Kakav se efekt time postiže? Pogledajte sljedeće primjere i pronađite preostale.

Rečenice u kojima se uključuju dijalektalne riječi	Objašnjenje u fusnoti
Si era aspettato di veder comparire un <i>barba</i> Zvane curvo e coi baffi, non di specchiarsi nella faccia ansiosa di un principiante. ⁴⁷	Zio, in veneto. Ma è un titolo di rispetto che si dà a tutti i vecchi ed è penetrato nel dialetto croato dell'Istria e della Dalmazia. Il suo corrispondente femminile è <i>gnana</i> , zia. ⁴⁸
Nei suoi discorsi e nelle prediche domenicali ricorreva piuttosto l'aggettivo <i>dòstojan</i> ; ognuno doveva essere degno della propria condizione di uomo e del posto chiamato a occupare nella vita. ⁴⁹	Degno, in lingua croata. ⁵⁰

- Pronađite u svom zavičajnom govoru riječi koje su u nj ušle iz drugih jezika.
- Kakav odnos imaju govornici talijanskoga jezika prema govornicima hrvatskoga jezika u romanu?
- Koja je još djela napisao Tomizza te koje estetske, povijesne i ostale vrednote imaju ova djela u pogledu njihove pripadnosti istarskoj zavičajnoj književnosti?

⁴⁷ "Očekivao je da će ugledati kakva *barba* Zvanu, pognuta i brkata, a ne da će se ogledati u zabrinutom licu početnika." (prev. Milan Rakovac, u: Tomizza, Fulvio: *Bolji život*, IKK "Grozd", Pula, 1989., str. 36)

⁴⁸ "*Barba* na mletačkom narječju znači *stric*, *ujak*; ali i naziv iz poštovanja koji se daje svim starijim muškarcima koji je prodro u hrvatsko narječje kojim se govori u Istri i Dalmaciji. Tome u ženskom rodu odgovara *gnana*, što znači strina, ujna (op. pisca)". (Prev. Milan Rakovac, u: Tomizza, Fulvio: *Bolji život*, IKK "Grozd", Pula, 1989., str. 36)

⁴⁹ "U njegovim razgovorima i nedjeljnim propovijedima javljao se osobito pridjev *dostojan*; svatko je morao biti dostojan vlastitog položaja čovjeka i mjesta koje mu je namijenjeno u životu." (Prev. Milan Rakovac, u: Tomizza, Fulvio: *Bolji život*, IKK "Grozd", Pula, 1989., str. 44)

⁵⁰ Dostojan, na hrvatskome jeziku.

- Zašto se Tomizza odlučuje na pisanje romana *Bolji život*? Kakva su njegova shvaćanja venetske i hrvatske dihotomije u Istri? Objasnite kako pristupa problematici suživota u romanu.

Fotografija 3: Tomizzina kuća i dvorište u Momikiji

Druga projektna postaja

Na drugoj projektnoj postaji pristupa se korelacijsko-integracijskoj vezi predmeta Hrvatski jezik i Povijest. Nastava povijesti u gimnazijama odvija se povijesnim slijedom, kao što je slučaj i s nastavom književnosti, stoga su moguće česte korelacijske veze između ta dva predmeta. Učenice/učenici će na drugoj projektnoj postaji obraditi ove zadatke:

- upoznati zbivanja na istarskom tlu u 20. stoljeću;
- utvrditi sociološke i političke okolnosti koje su uvjetovale zbivanja nakon Drugoga svjetskog rata;
- definirati položaj Tomizzina zavičaja u postratnom razdoblju te ponoviti ključne sporazume koji su doveli do takve situacije;
- istražiti realističnost u Tomizzinu pripovijedanju u romanu *Bolji život*;
- istražiti utjecaj političkih zbivanja na sudbinu običnih ljudi – likova iz romana *Bolji život*.

Učenice/učenici će nakon čitanja ulomka romana biti podijeljeni u četiri grupe te će svaka grupa dobiti listiće s uputama i zadacima koje treba izvršiti.

Prvi listić:

- Objasnite podjelu na dvije grupe prilikom otvorenja dviju škola, talijanske i hrvatske.
- Istražite hrvatsko-talijanske odnose u Istri u prvoj polovici 20. st.
- Proučite međuljudski dijalog u poslijeratnim godinama (nakon Prvoga i Drugoga svjetskog rata) te ga upotpunite primjerima iz romana *Bolji život*.

Drugi listić

- Što označava stih “Nela patria de Rossetti no se parla che italian”? Saznajte tko je bio Domenico Rossetti.
- U kakvoj su situaciji mjesta koja se spominju u romanu *Bolji život* nakon Drugoga svjetskog rata? Kakva je današnja situacija u tim krajevima?
- Koje su se sve vlasti i ideologije izmijenile na istarskome tlu u 20. stoljeću? Kako se s tim promjenama nosi Martin Kružić?

Treći listić

- Objasnite stupanj interkulturalnosti u stihu *Krasna zemljo, Istro mila, dome roda hrvatskog*.
- Što se kasnije zbilo Juri Radovanu? Što Tomizza postiže pripovjedačevim objašnjenjem slučajnosti obaju požara?
- Jesu li vam poznati slični primjeri netrpeljivosti dviju etničkih skupina? Navedite primjer.

Četvrti listić

- Objasnite don Stipin položaj i način snalaženja u multikulturalnoj i multijezičnoj sredini? Primijetite razliku između njega i njegovih prethodnika.
- Objasnite iz kojeg su razloga u Radovanima nastale dvije škole, talijanska i hrvatska?
- Posjetite internetske stranice talijanskih srednjih škola u Istri. Koliko ih ima i koje programe nude?

Fotografija 4: Zvonik na groblju u Materadi

Treća projektna postaja

Integracijsko-korelacijski pristup nastave Hrvatskoga jezika i Zemljopisa predviđen je na trećoj projektnoj postaji smještenoj u selo Vardica. Na navedenoj projektnoj postaji učenice/učenici će realizirati ove nastavne zadatke i ciljeve:

- odrediti zemljopisne okvire u kojima se zbiva radnja romana *Bolji život*;
- definirati geografski položaj i prostorno uređenje Bujštine;
- upoznati gospodarsku osnovu Bujštine;
- uočiti važnost korelacije dvaju predmeta na primjeru zavičajnog romana;
- istražiti zavičajne motive i njihov značaj u romanu *Bolji život*;
- pronaći običaje Bujštine koji se spominju u romanu.

Na trećoj projektnoj postaji, pročitat će se jedan od najdojmljivijih ulomaka iz romana koji opisuje put Martina Kružića i njegova mrtvog sina Antonija od Berma do Kružića. Ulomak je preuzet s razloga što se u njemu spominju autentična istarska mjesta kroz koja je Martin Kružić prolazio na povratku iz Berma.

Nakon pročitane ulomka učenice/učenici će, koristeći se suvremenim multimedijским pomagalicama (prijenosno računalo, bežični internet, električni kompas, GPS) u grupama rješavati ove zadatke:

1. Pronađite na internetu kartu Bujštine i označite mjesta koja se spominju u romanu *Bolji život*.
2. Pronađite mjesta izvan Bujštine koja posjećuje Martin Kružić i označite ih na karti.
3. Saznajte najosnovnije podatke (zemljopisne, povijesne, kulturološke) o Bujama, Koprui, Pazinu, Umađu.
4. Čime se bavilo ruralno stanovništvo Bujštine u vrijeme Martina Kružića, a čime se bavi danas?
5. Uočite sličnosti i razlike Martinova doba i suvremenog doba.
6. Izmjerite pomoću GPS-a i kompasa nadmorsku visinu i geografski položaj na kojem se nalazite.
7. Označite na karti mjesta kroz koja je prošao Martin Kružić na povratku s mrtvim sinom iz Berma.
8. Objasnite Martinov odnos prema ženi s loncem mlijeka.
9. Koja je simbolika u odlasku po mrtvog sina u Beram? Što se nalazi u Bermu?
10. Kako Martin doživljava različite ideologije?

Fotografija 5: Mjesto održavanja projektne nastave u Vardici

Četvrta projektna postaja

Dolaskom u Vilaniju prelazimo na četvrtu projektnu postaju na kojoj će biti zastupljeni Hrvatski jezik i Etika. Uvidom u nastavne programe i u dogovoru s nastavnicom/nastavnikom Etike, određuju se ovi nastavni zadaci:

- karakterizirati glavni lik Martina Kružića;
- definirati slobodnu mogućnost političkog odabira (na primjeru Antonija);
- istražiti odnos don Mira i učiteljice Zore;
- usporediti odnos seoskoga puka prema nastavnicama/nastavnicima i svećenicima danas i nekada;
- utvrditi razinu realističnosti u Tomizzinu prikazu.

Četvrta projektna postaja započinje čitanjem ulomka u kojem se iščitava odnos don Mira i učiteljice Zore.

Učenice/učenici će se nakon pročitano g odlomaka podijeliti u dvije grupe (afirmacijsku i negacijsku) te će u obliku parlaonice voditi raspravu o predloženim temama.

Tema	AFIRMACIJSKA GRUPA	NEGACIJSKA GRUPA
1.	Martin Kružić postupa sa svim svećenicima upravo onako kako treba zvonar postupati sa svojim nadležnim.	Martin Kružić tipični je primjer antisvećeničkog razmišljanja i njegovo se ponašanje može iščitati u svakoj situaciji.
2.	Antonio je ispravno postupio kada se priključio partizanima.	Antoniova je najveća pogreška, koja ga je stajala i života, priključenje partizanima.
3.	Odnos don Mira i učiteljice prikazuje posve normalni odnos između muškarca i žene.	Odnos don Mira i učiteljice Zore u potpunosti je nemoralan i nije u skladu s njihovim društvenim položajem.
4.	Odnos ruralnog puka prema prosvjetnim djelatnicima i svećenstvu u prošlosti je bio bolji nego danas.	Odnos ruralnog puka prema prosvjetnim djelatnicima i svećenstvu danas je mnogo otvoreniji, samim time i bolji nego prije.
5.	Tomizzino djelo prikaz je realnoga stanja dvaju entiteta u jednom burnom vremenskom razdoblju.	Tomizza je svojim književnim umijećem uspio nadmašiti realističnu sliku tadašnjega vremena što se može uočiti na nizu primjera.

Fotografija 6: *Pogled prema Bujama iz Vardice*

Peta projektna postaja

Hrvatski jezik i Sociologija korelacijski se vežu na petoj projektnoj postaji smještenoj u Umagu. Na posljednjoj projektnoj postaji predviđen je istraživački pristup učenica/učenika tako što će u manjim grupama istražiti:

- poznavanje rada i djela Fulvija Tomizze kod umaških žitelja;
- zastupljenost djela Fulvija Tomizze u lokalnim (gradskim i školskim) knjižnicama;
- interes predstavnika vlasti na razini lokalne samouprave za promicanjem života i djela ovoga zavičajnog autora;
- razinu interkulturalnosti u multikulturalnoj sredini.

Prije početka istraživačkoga rada učenica/učenika pročitat ćemo ulomak izlaganja Milana Rakovca na 2. susretima uz granicu naslovljenima "Tomizza i mi, Tomizza e noi, Tomizza in mi", održanima u Kopru i Umagu 2001. godine.⁵¹ Ulomak ocrtava razmišljanje Tomizzina prevoditelja i

⁵¹ Susreti uz granicu pod nazivom "Tomizza i mi, Tomizza e noi, Tomizza in mi" održavaju se od 2000. godine u tri pogranična mjesta: Umagu, Kopru i Trstu.

jednog od najznačajnijih istarskih zavičajnih književnika i publicista 20. stoljeća.

Uslijedit će rasprava koja će omogućiti učenicama/učenicima lakši pristup samostalnom istraživanju:

- Kakav je bio odjek Tomizzina romana *Bolji život* na istarskoj političkoj sceni?
- Objasnite rečenicu: “Tomizza bilježi i proživljava pogranični identitet onakav kakav jest – zamršen, protuslovan, višeslojan”.
- O kojim istarskim iskustvima govori Rakovac?
- Objasnite suvremena sociološka razmišljanja vezana uz poziciju Istre.
- Koji je cilj Susreta uz granicu?

Učenice/učenici nakon rasprave kreću sa samostalnim istraživačkim radom tako što će u parovima obaviti ove zadatke:

- intervjuirati gradonačelnicu/gradonačelnika o interesu lokalne zajednice za promicanjem zavičajnih književnica/književnika i manifestacija;

Primjer pitanja za intervju gradonačelnice/gradonačelnika

1. Koliko ste vi osobno upoznati s likom i djelom Fulvija Tomizze?
2. Kako ocjenjujete promociju zavičajne književnosti u svom gradu?
3. Planirate li neke druge projekte vezane uz zavičajnu književnost i njezine autore?
4. Koliko se potiče interkulturalnost u Umagu?
5. Smatrate li da bi osnovnoškolske ustanove koje djeluju u vašem gradu trebale više sudjelovati u promociji zavičajnih književnih manifestacija?
6. Kojim još kulturnim zbivanjima mogu posjetitelji vašeg grada prisustvovati?
7. U kakvim su odnosima, prema vašem mišljenju, hrvatski i talijanski jezik u Umagu?

- anketirati lokalne žitelje o njihovom interesu te poznavanju života i djela Fulvija Tomizze;

5. Primjećujete li poboljšanje odnosa prema manjinskim kulturama, običajima, a i samim pripadnicima od strane gradskih vlasti u posljednjem desetljeću?

DA

NE

• istražiti građu u osnovnoškolskoj i gradskoj knjižnici vezanu uz Tomizzin život i djela;

U sklopu ovoga projektnog zadatka učenice/učenici će obići osnovnoškolske knjižnice i gradsku knjižnicu gdje će popisati:

- Tomizzina djela (na talijanskome jeziku i u prijevodu);
- literaturu o Tomizzi i njegovim djelima;
- predmetni katalog (ukoliko postoji).

• intervjuirati predstavnika organizatora Susreta uz granicu.

Primjer pitanja za intervju s predstavnikom organizatora Susreta uz granicu

1. Koji je primarni cilj organiziranja Susreta uz granicu?
2. Tko je idejni začetnik Susreta uz granicu i koji su sve eminentni znanstvenici i književnici sudjelovali?
3. S kim surađujete u pripremi Susreta?
4. Jeste li zadovoljni suradnjom s lokalnom samoupravom u Umagu, Kopru i Trstu?
5. Kakav je odjek građanki/građana triju gradova u kojima se organizira manifestacija?
6. Jesu li odgojno-obrazovne institucije uključene u Susrete uz granicu i na koji način?
7. Imate li nekih novih planova u vezi s manifestacijom i u kojem su pravcu usmjereni?

Fotografija 7: Lukobran u Umađu

Zaključni sat

Nakon završene terenske nastave učenice/učenici i nastavnice/nastavnici dolaze u školu na zajednički zaključni sat. Ciljevi i zadaci zaključnog sata sastoje se od:

- sinteze projektne nastave;
- pripreme izložbenog materijala za učenice/učenike ostalih razreda koji nisu sudjelovali u projektu;
- pisanja prikaza za školske i druge (lokalne i regionalne) novine;
- SWOT⁵² analize;
- analize rezultata i zaključnog sastanka nastavnica/nastavnika.

Sinteza projektne nastave

Da bi se projektnu nastavu metodički privedo kraju, potrebno je napraviti sintezu projekta. Nakon kratkog osvrtu na početna iščekivanja od

⁵² Termin SWOT proizlazi iz početnih slova riječi **s**trengh (snaga), **w**eakness (slabosti), **o**pportunities (mogućnosti) i **t**hreats (prijetnje, nepogodnosti), a označava analizu situacije koja uključuje vanjske i unutarnje čimbenike usmjerene k ostvarenju zadanog cilja. Iako je primjena SWOT analize česta u društvenim znanostima, njezina je primjena moguća i na području humanističkih znanosti.

ovoga projekta kod učenica/učenika i kod nastavnica/nastavnika drugih predmeta, sintezom će se obuhvatiti ključni zadaci i ciljevi obrađeni usmjerenim samostalnim čitanje romana *Bolji život* te zadaci i ciljevi postavljeni na pojedinoj projektnoj postaji. U sintezi projektne nastave nužno je sudjelovanje svih nastavnica/nastavnika koji su sudjelovali u projektu kako bi se moglo kvalitetno provesti integracijsko-korelacijsko povezivanje zadataka i ciljeva unutar različitih predmeta.

Priprema izložbenog materijala

Učenice/učenike će pripremiti izložbeni materijal koji će poslužiti prije svega učenicama/učenicima ostalih razreda koji nisu sudjelovali u projektu. Izložbeni materijal sadržava fotografije s projektnog itinerarija, ulomke iz romana *Bolji život* na izvornome jeziku i prijevode, kritičke tekstove, Tomizzinu biografiju, najvažnije podatke i fotografije mjesta u kojima je Tomizza boravio, učeničke tekstove o temi Tomizze i projektne nastave, rezultate anketiranja gradonačelnice/gradonačelnika i žitelja Umaga te organizatora Susreta uz granicu. Izložbeni materijal omogućit će i nastavnome kadru koji nije sudjelovao u projektu kao i roditeljima lakši uvid u ishod ovakvoga suvremenog nastavnog oblika posvećenog interkulturalnom povezivanju istarske zavičajne književnosti na talijanskome jeziku u korpus cjelokupne istarske zavičajne književnosti.

Pisanje prikaza za školske i druge (lokalne i regionalne) novine

Učenice/učenici koje/koji sudjeluju u radu novinarske grupe napisat će prikaz projekta koji će poslužiti za objavljivanje u školskim, ali i u lokalnim i regionalnim novinama, ukoliko njegova kvaliteta bude primjerena takvim potrebama. Prikaz bi trebao biti sastavljen od više članaka: obavijesni prikaz projektnog itinerarija, kritički osvrt na suvremeni nastavni oblik, rezultate i diskusiju anketiranja. Važno je da pisanje prikaza protekne pod stručnim vodstvom nastavnice/nastavnika – voditeljice/voditelja projekta.

SWOT analiza projekta

Iako najčešće korištena u ekonomskoj struci, SWOT analiza može nam poslužiti i u odgojno-obrazovnome procesu za što objektivnije sagledavanje uspješnosti projektne nastave. Preporučljivo je SWOT analizu raditi u grupama, tako što će jednu grupu sačinjavati nastavnice/nastavnici, a ostale grupe učenice/učenici. Ovakvim oblikom SWOT analize obuhvaćeni su unutarnji i vanjski čimbenici koji utječu na provedbu projektne

nastave. Pod unutarnjim čimbenicima podrazumijevamo *snage* i *slabosti*, odnosno čimbenike na koje možemo izravno utjecati, dok su *moгуćnosti* i *neпогодности* vanjski čimbenici na koje možemo samo neizravno utjecati.

SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • motiviranost učenika; • stjecanje interkulturalnoga književnog odgoja; • bogaćenje zavičajne književne kulture; • upoznavanje zavičajne povijesti kroz prizmu književnosti; • prepoznavanje zemljopisnih obilježja u književnom djelu. 	<ul style="list-style-type: none"> • nepoznavanje talijanskoga jezika; • nepoznavanje kulturnih razlika na istarskome prostoru; • mala zastupljenost zavičajnih tema u školama; • slaba uključenost terenske nastave u odgojno-obrazovni proces.
MOGUĆNOSTI	NEPOGODNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • život u interkulturalnom okruženju; • olakšano učenje stranih jezika; • mogućnost uključenja drugih nastavnica/nastavnika; • mogućnost uključenja drugih škola. 	<ul style="list-style-type: none"> • troškovi projektnog oblika nastave; • preopsežni nastavni planovi; • udaljenost škole od mjesta gdje se održava nastava; • nezainteresiranost nastavnica/nastavnika za projektni nastavni oblik.

ZAKLJUČAK

Shvaćanje Istre kao regije u kojoj se provodi osnovnoškolska i srednjoškolska nastava na tri različita materinska jezika: hrvatskome, slovenskome i talijanskome postavlja problem uspostave nastave zavičajne književnosti. Teška i burna istarska povijest, koja je jedne odvodila s ovih krajeva u emigraciju, a druge dovodila ovamo i tako naizmjenično kroz nekoliko stoljeća, uvjetovala je postojanje više različitih kultura, samim time i jezika, na ovom malom prostoru. Tendencija suvremenog društva da već prihvaćenu multikulturalnost dovede na višu – interkulturalnu razinu, gdje se prevladavaju predrasude i stereotipi te se prihvaća Drugi i Drukčiji kao ravnopravni sudionik svakidašnjice, dovodi do toga da naš zavičaj, našu zavičajnu književnost i kulturu promatramo s drukčijeg aspekta no što je to bilo dosad. Je li zavičajni književnik samo onaj koji nužno piše “našim” jezikom, ili su to i oni koji pišu drugim jezicima, ali ih zaokupljaju iste zavičajne teme kao i “naše” književnike ili ih s nama samima povezuje isti kraj rođenja?! Dok se u književnoj teoriji i književnoj historiografiji zavičajnosti redovito pristupalo prvenstveno s regionalnog aspekta pojedine nacionalne književnosti, u ovome slučaju hrvatske, slovenske i talijanske, tek su novija istraživanja postavila pitanje interkul-

turalizma u određenoj sredini. Ako je jedan od najvećih istarskih književnika, Fulvio Tomizza, Istru s pravom smatrao svojim zavičajem kao što je to činio i Zvane Črnja, je li moguće da učenice/učenici koji u sklopu školskih programa pristupaju toj istoj zavičajnoj književnosti, dakle istarskoj, ne znaju ništa o pojedinim njenim sastavnicama, onima koje nisu nužno dijelom njihova materinskog jezika, primjerice slovenskoj ili talijanskoj?!

Rezultati analize nastavnih programa pokazali su kako se u osnovnoškolskome sustavu u prva četiri razreda zavičajnim temama pristupa samo u sklopu jedne nastavne jedinice unutar obaveznog dijela programa te jedne nastavne jedinice unutar izbornoga dijela. U višim razredima osnovne škole položaj zavičajnih sadržaja zauzima značajniju ulogu tako što se u području jezika svake godine obrađuje određeni jezični zavičajni sadržaji, dok se u području jezičnog izražavanja zavičajnosti pristupa u 5., 6. i 7. razredu. Zavičajna književnost je izostavljena s obaveznoga popisa lektire, dok se u izbornome dijelu pojavljuju, u višim razredima osnovne škole, tri zavičajna predstavnika Istre: Nazor, Balota i Milohanić. Uključivanje susjednih književnosti u učenje o književnosti s posebnim naglaskom na književnosti koje predstavljaju sastavni dio zavičajne istarske književnosti, u potpunosti je zapostavljeno. Među književnicima i djelima navedenima u popisu lektire nema ni jednoga slovenskog ili talijanskog predstavnika s toga područja. Područje književnosti predviđa u višim razredima osnovne škole obradu djela jednoga dijalektalnoga književnika, kao i djela jednoga zavičajnog predstavnika starije hrvatske književnosti o čijem odabiru odlučuju učiteljice/učitelji. U gimnazijskom *Programu iz hrvatskoga jezika*, kao najopsežnijem srednjoškolskom programu, zavičajni jezični sadržaji prate obradu standardnoga jezika prema jezičnim razinama. Izborni sadržaji predviđaju zavičajnu tematiku u prva dva razreda, dok je područje književnosti u odnosu na četverogodišnju strukovnu školu obogaćeno, glede istarske zavičajne književnosti, obradom Šoljanova *Kratkog izleta*. Veliki nedostatak svih nastavnih programa za srednje škole leži u potpunom izostavljanju zavičajne tematike u području jezičnog izražavanja, budući da se upravo jezičnim izražavanjem može potaknuti učenike na prve književne korake na zavičajnome idiomu. Jezično izražavanje ujedno je poveznica između jezika i književnosti te se, izostavljanjem zavičajnih sadržaja u tom nastavnom području, onemogućuje primjena stečenog znanja kreativnim radom. Ovakvi rezultati pokazuju kako su istarski zavičajni sadržaji u nastavnim programima vrlo rijetki, a kad govorimo o istarskoj zavičajnoj književnosti, programi ni u jednom slučaju ne pristupaju ovoj temi s interkulturalnog aspekta. Kod pristupa se uglavnom vodi računa o antologijskim sadržajima koji su prije svega važni za nacionalnu književnost, dok su suvremene književne teme u potpunosti izostavljene.

Talijanska književnost Istre u nastavnim je programima u potpunosti zapostavljena kao što je i slučaj sa čitankama/udžbenicima iz književnosti. Interkulturalni književni odgoj nemoguć je bez upoznavanja drugih književnosti, prije svega onih koje sačinjavaju zajedničku zavičajnu književnost unutar jedne regije. U pogledu talijanske književnosti Istre, Tomizza je zasigurno autor koji je u mnogočemu obogatio istarsku zavičajnu književnost, stoga je njegovo uključivanje u gimnazijsku nastavu neizostavno.

U predloženom metodičkom modelu pristupa se književniku istarske zavičajne književnosti na talijanskome jeziku. Među brojnim razlozima zbog kojih je odabran upravo Fulvio Tomizza valja izdvojiti njegov značaj u talijanskoj književnosti 20. stoljeća i u istarskoj zavičajnoj književnosti koju je obogatio brojnim djelima gotovo uvijek tematski povezanima uz Istru, kraj njegova rođenja i stvaranja. Romanom *Bolji život*, po mnogim književnim kritičarima smatran njegovim najvećim književnim ostvarenjem, za koji je dobio najprestižniju talijansku književnu nagradu Premio Strega za 1977. godinu i Nagradu za europsku književnost Austrijskog ministarstva kulture i umjetnosti za 1979. godinu. Metodički pristup romanu Fulvija Tomizze *Bolji život* predviđen je u sklopu projektne nastave kao jednog od najsuvremenijih metodičkih sustava koji učenicama/učenicima omogućuje najviše kreativnosti. Kako bi se projektna nastava upotpunila, predviđena je integracijsko-korelacijska suradnja nastave Hrvatskoga jezika s predmetima unutar kojih je moguće pronaći, na temelju njihovih nastavnih programa, zajedničke odgojno-obrazovne ciljeve i zadatke (Talijanski jezik, Povijest, Zemljopis, Etika, Sociologija). Na samom je početku projektne nastave važno motivirati učenice/učenike i nastavnice/nastavnike za pristup projektnim zadacima, podijeliti zadatke, utvrditi metode rada, definirati konačni plan i program te upoznati mjerodavna školska tijela i roditelje o provedbi projekta. Kod motivacije učenica/učenika i nastavnica/nastavnika važno je naglasiti značaj Fulvija Tomizze za Istru kao i interkulturalni odnos između naroda koji nastanjuju te prostore. Predviđeni metodički model pretpostavlja uspostavu projektnog itinerarija koji se sastoji od 5 projektnih postaja na kojima bi se odvijao terenski dio projektne nastave. Na pojedinoj projektnoj postaji dolazi do integracijsko-korelacijske nastave Hrvatskoga jezika i jednog od predmeta uključenih u projektnu nastavu sa središnjom temom projekta *La miglior vita – Bolji život*. Po povratku s terenske nastave održat će se zaključni sat radi sinteze i vrednovanja uspješnosti projektne nastave te prezentiranja rezultata javnosti.

Radom se na istarsku zavičajnu književnost gledalo s interkulturalnog aspekta, što nije bio dosadašnji slučaj te čini novinu koja bi trebala poslu-

žiti da se u budućim književnoteorijskim, književnopovijesnim, metodičkim, a prije svega kurikularnim istraživanjima vodi računa:

- o važnosti poučavanja zavičajne književnosti kao temeljnog dijela književnog odgoja i obrazovanja;
- o interkulturalnom pristupu istarskoj zavičajnoj književnosti u sferi znanstvenoistraživačkog rada i u nastavnom procesu;
- o ostavljanju dovoljno prostora u sklopu nastavnih programa i kurikula kako bi nastavnice/nastavnici mogli uključivati suvremene sadržaje od iznimnog značaja za pojedinu regiju.

LITERATURA

- Aliberti, Carmelo: *Fulvio Tomizza i granica duše*, Pučko otvoreno učilište/ Università popolare aperta "Ante Babić", Umag / Umago, 2006.
- Benjak, Mirjana: Funkcioniranje i recepcija L2 kod gimnazijalaca u dvojezičnoj sredini na Bujštini – Istri, u: *Zbornik radova Drugoga slavističkog kongresa*, vol. II (ur. D. Sesar, I. Vidović Bolt), Hrvatsko filološko društvo, Filozofski fakultet, Zagreb, 2001., str. 475–487.
- Benjak, Mirjana – Ljubešić, Marko: Jezične kompetencije budućih učiteljica/učitelja i nastavnica/nastavnika hrvatskoga jezika za rad u višejezičnim sredinama, u: *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Stavovi promjena – promjena stavova*, Filozofski fakultet u Nikšiću, Nikšić, 2010. (u tisku)
- Benjak, Mirjana: *Književnost(i) u kontaktu: suvremena srednjoeuropska pripovjedna proza u gimnazijskoj nastavi književnosti*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2001.
- Benjak, Mirjana: Lingvostilistička interpretacija romana u okviru zavičajne nastave (Fulvio Tomizza: *Materada*), u: *Tabula*, Pula, 1, 1999., str. 67–82.
- Benjak, Mirjana: Percepcija zajamčenih prava na dvojezičnost u Istri, u: *Jezična politika i stvarnost* (ur. Jagoda Granić), HDPL, Zagreb, 2009., str. 527–538.
- Benjak, Mirjana – Požgaj Hadži, Vesna: Sprečavanje komunikacijskih smetnji u nastavi hrvatskoga jezika i književnosti, u: *Lahor*, 1, Zagreb, 2008., str. 53–65.
- Benjak, Mirjana – Čebren, Neva: Stavovi studenata hrvatske i slovenske Istre o kulturnom identitetu, u: *Med politiko in stvarnostjo, jezikovna situacija v novonastalih državah bivše Jugoslavije* (ur. Vesna Požgaj Hadži, Tatjana Balažić Bulc, Vojko Gorjanc), Znanstvena založba Filozofske fakultete, Ljubljana, 2009., str. 227–247.

- Bežen, Ante: *Metodika – znanost o poučavanju nastavnog predmeta*, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Profil International, Zagreb, 2008.
- Lukežić, Iva: Zavičajna riječ kao sadržaj rada nekih učeničkih družina, u: *Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika*, br. 2, Zagreb, 1979., str. 6–11.
- Maier, Bruno: *La letteratura italiana dell'Istria dalle origini al Novecento*, Edizioni Italo Svevo, Trieste, 1996.
- *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Narodne novine, Zagreb, 2006.
- *Nastavni programi za gimnazije, Hrvatski jezik za gimnazije*, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, posebno izdanje, Zagreb, 1. kolovoza 1995.
- Nižić, Živko: *Kolizijske kulture u prozi Fulvija Tomizze*, Edit, Rijeka, 1996.
- Pandžić, Vlado: *Putovima školske recepcije književnosti*, Profil, Zagreb, 2001.
- Pavličević-Franić, Dunja: Analiza programa hrvatskoga jezika za niže razrede osnovne škole, u: *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini I.: prikazi, problemi, putokazi*, Naklada Slap, 2002., str. 19–25.
- Rakovac, Milan: Div Dragonja i Martin Krpan opet među Talijanima, Slovencima i Hrvatima, u: *Tomizza i mi, Tomizza e noi, Tomizza in mi*, Pučko otvoreno učilište – Università popolare aperta “Ante Babić”, Umag – Umago/Koper – Capodistria, 2001.
- Rakovac, Milan: Predgovor romanu *Bolji život*, u: Tomizza, Fulvio: *Bolji život*, Čakavski sabor i dr., Pula, 1980.
- Rosandić, Dragutin: *Metodika književnoga odgoja*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
- Rosandić, Dragutin: Za afirmaciju načela zavičajnosti u nastavi književnosti, u: *Zavičajna književnost u nastavi*, Čakavski sabor, Žminj, 1975., str. 9–18.
- Težak, Stjepko: *Metodika nastave filma*, Školska knjiga, Zagreb, 1977.
- Težak, Stjepko: *Teorija i praksa nastave hrvatskoga jezika 1*, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

INTERCULTURALISM IN ISTRIAN REGIONAL LITERATURE TEACHING

SUMMARY

Specific multilingual structure of Istrian regional literature, the importance of homeland principle, so as the orientation of contemporary school system to interculturalism, requires representation of regional literary contents which are not all written in mother language. Analyzing the curriculum for primary and secondary school was determined complete absence of such contents. As an example we took Fulvio Tomizza's novel *Bolji život* which was adapted for project teaching, one of new methods to arouse pupil's interest for regional literary themes.

Keywords: interculturalism, Istrian regional literature, project teaching

